

Н. Г. Міронова¹, д-р с-г наук, доцент,
зав. кафедри екології та біологічної
освіти

О. О. Єфремова², канд. техн. наук,
доцент, доцент кафедри екології та
біологічної освіти

¹⁻²Хмельницький національний
університет

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КУДРЯНСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Наведена характеристика Кудрянського екокоридору екологічної мережі міста Хмельницького та річки Кудрянка у межах цього коридору. Визначені геоєкологічні особливості, що вплинули на формування рослинного покриву та тваринного світу коридору. Зазначені напрямки негативного впливу на біорізноманіття та шляхи їх подолання.

Ключові слова: екологічна мережа, Хмельницький, річковий екокоридор

Прийняття національної екологічної мережі створило умови для розробки регіональних екологічних мереж у межах адміністративних одиниць та локальних, яких на сьогодні обґрунтовано значно менше, що обумовлює актуальність таких наукових досліджень. Екологічна мережа міста Хмельницького розроблена з метою збереження ландшафтного та біотичного різноманіття на виконання Стратегії розвитку міста до 2025 року. Елементами екомережі є зелені насадження міста, території природно-заповідного фонду та водні об'єкти. Останні є важливими у забезпеченні міграції типових земноводних, плазунів, птахів та дрібних ссавців, збереження водної та прибережно-водної рослинності.

Метою роботи є визначення геоєкологічних особливостей Кудрянського екокоридору, що вплинули на формування біорізноманіття та визначають його особливості.

Кудрянський екокоридор, другий за площею (268,32 га) та довжиною (10,85 км) річковий екокоридор екологічної мережі міста, охоплює південну її частину і сполучає території, що розташовані вгору за течією р. Кудрянка з Південнобузьким екокоридором національного рівня. Включає заплаву річки Кудрянка, в т.ч. водоохоронну смугу та водні об'єкти, що споруджені на ній, а саме водосховище та два ставки.

Головним елементом екокоридору є річка Кудрянка, яка належить до басейну р. Південний Буг і є її правою притокою першого порядку, протікає виключно територією Хмельницької області. Довжина р. Кудрянка у межах коридору складає 10,85 км, що відповідає близько 50 % її загальної довжини, глибина річки тут сягає 0,3-0,8 м. Підстилаючою породою є альுவій, представлений відкладами руслової фракції (піски) та заплавної (суглинки та

супіски), їх потужність складає 2-5,5 м. Частина заплави перекрита торфами. Живлення річки змішане – снігове, дощове та підземне. Середня багаторічна величина стоку річки становить 3-4 л/с·км². На річці Курдянка збудовано два Дубовські ставки (Дубово-1 та Дубово-2) і Ружичнянське водосховище руслового типу.

Наявність зарегульованих ділянок разом із проточною частиною річки створило передумови для формування різних біотопів на території Курдянського екокоридору, що сприяло успішному розвитку різних екологічних груп водної рослинності з найбільшим біорізноманіттям порівняно з іншими річковими екокоридорами міста.

Сучасна рослинність Курдянського екокоридору представляє собою парагенетичну систему фітоценозів, специфіка функціонування яких залежить від наростання градієнта вологості в екотопі від зонального значення до максимального показника безпосередньо у водному об'єкті. Другим вагомим фактором виступають трансформаційні процеси, що пов'язані з урбанізацією території та її використанням з господарською та рекреаційною метою.

Рослинність екокоридору представлена трьома типами – лісовою, лучною та водною. Найбільшою різноманітністю відрізняється водна рослинність, яка представлена асоціаціями справжньої водної та прибережно-водної рослинності. В умовах Курдянського екокоридору різноманіття рослинності на водних ділянках також суттєво залежить від водного режиму та умов їх використання і тому має суттєві відмінності на річковій ділянці та на водосховищі і ставках.

На річковій ділянці деревна рослинність утворює вузьку щільну смугу по берегах водотоку. Серед порід дерев переважають верба біла (*Salix alba* L.) та вільха чорна (*Alnus glutinosa* (L.) Gaerth.). Остання представляє собою залишки корінних чорновільхових лісів, які частково збереглися у притерасних частинах річкової заплави. Течія річки не дозволяє розвинути вкоріненню водним рослинам. Вздовж берегів тут зростають повітряно-водні рослини, розвиток яких обмежений через затінення деревною рослинністю. Гелофітна рослинність представлена очеретянкою звичайною (*Phalaroides arundinacea* (L.) Rauschert.) та осокою гострою (*Carex acuta* L.). До кінця липня водна поверхня майже на 80 % вкривається мікрowodоростями. Такий ранній початок «цвітіння» водотоку свідчить про значне біологічне забруднення річки, що підтверджується значним перевищенням норми показника БСКп води (у 2,6-3,0 рази) і безпосередньо пов'язане із впливом близько розташованої малоповерхової селітебної забудови.

Рослинність екокоридору в межах ставків та водосховища, в яких рух водних мас практично відсутній, характеризується багатим різноманіттям. Вздовж берегів поширена деревна рослинність, яка представлена посадками верб білої, повислої, а також ламкої та козячої. Біля ділянок рекреації спостерігаються поодинокі екземпляри декоративних звивистих форм верби, які насаджувались для створення привабливого вигляду берегу.

Лучна рослинність займає ділянки берегів, що облаштовані для любительського рибальства та відпочинку. В угрупованнях переважають бобові та злакові, на відкритих підходах до води розростається мітлиця повзуча (*Agrostis stolonifera* L.). Декоративності надають квітучі види незабудки болотної (*Myosotis palustris* L.), перстачу гусячі лапки (*Potentilla anserina* L.), останній на окремих ділянках утворює густі зарості. На деяких ділянках, що знаходяться поблизу доріг та житлової забудови, поширені адвентивні види – чорношир нетреболистий (*Iva xanthiifolia* Nutt.), стенактис однорічний (*Stenactis annua* Nees), ехіноцистис шишуватий (*Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. et Gray), нетреба звичайна (*Xanthium strumarium* L.). Відмінності водної і прибережно-водної рослинності на різних водоймах та їх ділянках пов'язані з типом ґрунту ложа, що сформувалось при будівництві водних об'єктів – піщано-суглинного, суглинків заторфованих, мулу.

Гелофітна рослинність на піщано-суглинних ділянках формує самостійний пояс – це зарості очерету звичайного (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.), яскравості якому надають угруповання зніту шорсткого (*Epilobium hirsutum* L.), плакуна верболистого (*Lythrum salicaria* L.), вербозілля звичайного (*Lysimachia vulgaris* L.). На мулових ділянках поширені угруповання рогазів широколистого (*Typha latifolia* L.) і у меншому ступені вузьколистого (*T. angustifolia* L.), а також лепешняку великого (*Glyceria maxima* (C.Hartm.) Holmb.) та очерету звичайного. Співдомінантом часто виступає плакун верболистий та зніт шорсткий.

Група формацій низькотравних гелофітів включає фітоценози омега водяного (*Oenanthe aquatica* (L.) Poir.), частухи подорожникової (*Alisma plantago-aquatica* L.), у складі яких присутні їжача голівка пряма (*Sparganium erectum* L.), півники болотні (*Iris pseudoacorus* L.), гірчак перцевий (*Persicaria hydropiper* (L.) Spach.), ситняг болотний (*Eleocharis palustris* (L.) Roem. et Shult.), ситник членистий (*Juncus articulatus* L.), трапляються екземпляри вероники джерельної (*Veronica anagallis-aquatica* L.) та стрілолисту стрілолистого (*Sagittaria sagittifolia* L.). Мальовничі угруповання утворює сусак зонтичний (*Butomus umbellatus* L.). На більш глибоких ділянках зростають рідкі куртини кути озерної (*Scirpeta lacustris* L.).

На муловій підложці поширені зарості лепешняку великого та осоки гострої, які мають багате гідрофільне різнотрав'я. Тут трапляються мікроасоціації ситнягу болотного, ситників розлогого (*J. effusus* L.), членистого, стиснутого (*J. compressus* Jacq.), щавелю побережного (*Rumex hydrolapathum* Huds.), осоки пухирчастої (*C. vesicaria* L.), зніту болотного (*Epilobium palustre* L.), сусаку зонтичного.

Плаваюча рослинність займає невеликі площі і представлена угрупованнями рдесників плаваючого (*Potamogeton natans* L.) та вузлуватого (*P. nodosus* Poir.), що локалізуються на відкритих мулистих ділянках між нішами низькотравних гелофітів та гідрофітів.

Занурена рослинність поширена по всій площі і представлена типовими для водойм Лісостепу угрупованнями куширу зануреного (*Ceratophyllum*